

БИНОМЪТ МЕДИЦИНА – ИЗКУСТВО

Емил ПАВЛОВ

Югозападен университет „Неофит Рилски“, Благоевград

Резюме. Статията разглежда процеса на лечение като своеобразен бинوم състоящ се от две неразривни части – лечение на тялото и лечение на съзнанието (душата). Постигането на мечтаното равновесие „Здрав дух в здраво тяло“ може да стане, когато в казионните методи на стандартната медицина се включи и лечението чрез изкуство. Авторът показва исторически доказалият се метод за повлияване на лечението от изкуството, като имплементира някои от последните тенденции в медицината за „щадящо лечение“, „алтернативна медицина“ и др.

Keywords: medicine and art, spare treatment, alternative medicine, medical education

Едва ли има две на пръв поглед толкова противоположни области като медицината и изкуството. Едната е строго точна и научна, подчиняваща се на строги правила и закони – другата е творческа, свободна и винаги търсеца да избяга от правилата и каноните. Парадигмата на медицината касае тялото, а на изкуството душата.

В болниците и почти всякакъв вид специализирани здравни заведения се бори с материални средства за въздействие върху материалния организъм. В същото време разликата между мъртвото и живото тяло е душата. Тя е онзи неуловим ефимерен феномен, който медицината се опитва да опази, но никога не може да изолира и изучи. **Всяка грешка** в медицината се наказва със смърт или осакатяване. Грешката на твореца може да бъде сметната за нов и модерен вид изкуство. **Лекарят има** една или няколко, но винаги краен брой възможности да излекува своя пациент. Творецът е изправен пред безкраен набор от техники и начини

за отразяване на действителността и визуализация на менталната идея. Лекарят преминава дълъг и труден учебен процес, за да достигне някакво начално ниво на умения за лекуване. От друга страна, много от художниците са самоуки. Те „откриват“ и „развиват“ своя „талант“. За какъв бинот можем да говорим тогава? Бинотът е феномен, при който едно и също нещо с две различни проявления има две различни имена. Кое е онова, което би могло да съвмести огъня и водата и да постави две такива нееднородни човешки дейности в една и съща плоскост? Ако погледнем исторически на нещата, ще видим, че в ранните етапи на човешкото развитие, когато не е съществувала тясна специализация на дейностите, изкуството е било неразделна част от медицината. В традициите на източния свят изкуството е неразделна част от пътя на воина, художника и лечителя.

Историките на медицината сочат, че лечебната практика в българските земи особено устойчиво съхранява езическата традиция в продължение на векове и свързва средновековието с античността и с цивилизацията на Изтока. Наред с местните обичаи и предания познанията по средновековна медицина отразяват най-пряко византийския културен модел в тази област. Има данни, че по византийски образец към българските манастири са съществували лечебници.

Византийската медицинска култура преминава в България преди всичко чрез превода на теоретични и практични съчинения. Най-ранният медицински трактат, в който са използвани антични и византийски източници е описанието на човешкото тяло в съчинението „Шестоднев“ от старобългарския писател Йоан Екзарх“ (Милтенова & Кирилова, 1994).

Изкуство и медицина. Какви са връзките между тях? В какви отношения влизат? Медицината е най-древното и най-голямото изкуство. Медицината като практико-приложна дисциплина за лекуване на тялото всекидневно си служи с някои от методите на изкуството, за да се превърне сама в изкуство (Пирьова, 2004). Изкуството е един особен феномен. Едно ефирно усещане за красиво, което лекува душата.

„Великият мъдрец – народът – открай време е забелязал, че определени състояния „лекуват“ сякаш сами по себе си с особеното си въздействие върху заболялия. Лекува например хубавата радостна вест, новина, лекува изкуството, поднесено в подходящ момент на болния. За какво става дума? Що за чувство е радостта?“⁽¹⁾

И наистина, ако тръгнем сред природата ще усетим едно особено състояние на духа, когато на пътя ни се изпречват най-различни тревни,

растения, дървета. И нещо в нас трепва при танца на пеперудите, при дъха на балканската чубрица, при незабравимата гледка на изгрева и залеза. Човек се радва, че животът е хубав и ще продължи. “Тази особеност внимателният и наблюдателен човек ще открие и във въздействието на изкуството: то създава реална илюзия за дълговечност, за тържество на насъщни неща, които правят живота. Между естетическото чувство, пораждено от изкуството и радостта има много общи неща. Може би, в края на краищата, те са едно и също – затова и въздействието им е сродно. Лечебно.”⁽¹⁾

Медицина и изкуство (Ротштейн, 2006). Изследвайки историко-семантичните отношения на изкуството и медицината, семиотиката (Панов, 1983) открива понякога един дълбок смисъл и една дълбока логика на нещата, които сами по себе си, изглеждат напълно ясни. Интересно е да се проследи умението да наблюдаваш в изкуството и в медицината.

В изкуството най-трудното е да избереш от многомилионните начини за отразяване най-характерното, да успееш да откриеш в обикновеното, в делничното неповторимото и красивото, в медицината лекарят трябва да избере да постави най-точната диагноза и съответстващото ѝ лечение.

Творчеството съпътства и изкуството и медицината. Най-ценното и истинско в изкуството е всеки творец да изработи свой стил, свой почерк, защото стилът прави човека.

В медицината най-добрият лекар намира собствен подход към своя пациент. Лекарят се нуждае от комбинативен ум. По случайно изпуснатата дума лекарят трябва да може като следовател да възстанови онова, което е станало в организма на пациента.

Отворена същност на изкуството и медицината от гледна точка на семиотиката кара човека да включва в ежедневието си непознатото, да структурира творческото ядро на системата, за да му отвори целия космос.

Всъщност, целият сложен смисъл на историко-семантичните отношения на изкуството и медицината имат пределно ясен замисъл – да се опрости системата, за да може да се изучи. Някой беше казал, че да разбереш – означава да опростиш. Търсенето на кодовете на общуване в медицината и изкуството предполага едно опростяване, свеждане на безкрайните комбинации на действителността до някакво крайно и поради това изучаемо и класифицируемо число. Поради особената връзка на видовете системи в медицината и изкуството и тяхната съединеност под формата на отношения на координация и субординация, едни от кодовете могат да се явяват по-общи и да декодират други с по-стеснен

обсег или пък два кода, взаимно да припокриват някаква трета система, която от своя страна би могла да бъде декодирана частично, но разбираемо от всеки от двата сингуларни кода.

Така, изучавайки историко-семантичните отношения на изкуството и медицината, семиотиката разглежда различните нива на кодиране при тях, категоризира ги, като търси общото и различното.

Здравето на човека е ключът към всеки успех. То е целта, която задължително трябва да бъде постигната. То е и пътят, по който трябва да се премине за осъществяване на какъвто и да било стремеж за достигане на всяка цел. В това отношение изкуството може да се използва за лечение на много болести. И ние трябва да умеем да го използваме – да използваме музиката, живописата, скулптурата, художествените занаяти. Така например в музиката има различни съчетания от звуци с психофизиологично значение. Едни галят слуха, други са дразнещи. Според д-р Христо Боянов всяка музика, която отпуска душата има лечебен ефект, защото психиката винаги е включена в болестта. Ако една музика успокоява съответния човек, ако му дава по-здрав поведение, това означава, че на биохимично ниво, вътре в своя организъм той също е постигнал уравновесяване, особено на нервната и ендокринната система. Предкласиката и класическата музика имат доказан терапевтичен ефект. Произведения, които успокояват психиката са тези на Бах и Моцарт. Но все пак всичко е индивидуално.

Лечението на болния може да стане по различен начин. Възможно е лечение по химичен път – чрез лекарства. Възможно е лечение по физичен път – чрез пряко въздействие върху органи. Възможно е лечение по зрителен път. Възможно е лечение по сетивен път – чрез въздействие на нервните окончания и биоактивните точки. Защо тогава да не е възможно лечение по звуков път? И то не чрез какви да е звуци, а чрез словото. Словото е един от малкото канали за вход и изход на информация, в които участва и съзнанието на човека, обработвайки езиковите кодове въз основа на заложената от преди това информация. Този факт от една страна улеснява достъпа на външната енергия, защото болният сам разбира за какво става въпрос и сам допуска тази енергия в себе си. Болният си е вдигал ръката милиони и милиарди пъти. За него това е рутинно действие. Никога обаче, той не се замислял как да си затвори раната.

И все пак, с течение на времето, организъмът му сам си свършва работата като затваря раната, ако разбира се тя не е толкова голяма, че да наруши жизнено важни функции. Организъмът се самоуправлява. Това явно става по някаква програма. Болестта е грешка в тази програма. И

тук идват различните тактики при премахване на болестта. Ортодоксалната медицина не се интересува от програмата. Тя премахва болестта. Това обаче е като това да видиш какво му става на компютъра, на ръка да поправяш грешките върху листовите.

Има и друг начин. Той предполага намеса в програмата. В организма не се внасят вещества, които да убият лошото, а се внася информация, която да му помогне да отстрани грешката в саморегулацията. Все пак възниква въпросът: къде се крие тази програма? Явно тя не е в сферата на всекидневното съзнание. Трябва да се повдигне бариерата към подсъзнателното и да се потърси там грешката. Това вече не е по силите на отделния индивид. Тук трябва да се намеси лечителят. Той трябва да отвори със своето слово каналите, водещи към подсъзнанието, към постоянната генетична памет, да разбере къде има грешка и да предложи на болния организъм път за излизане от кризата.

Изследвайки историко-семантичните отношения на медицината и изкуството при всички случаи прибягваме до понятийният апарат на семиотиката. Чрез него най-пълно ще намерим връзката между принципите на организация в изкуството и в медицината. Тези принципи маркират в някаква степен параметрите на творчеството и без да слагат абсолютни ограничения, постулират ненарушими закони на съществуване и което може би е по-важното, без да се противопоставят на околната среда на човека, защото каквото и да мисли за себе си *хомо сапиенс*, той продължава да бъде част не само от своята социална среда, но и както казва Екзюпери – от природата на своята планета, на целия космос.

Изкуството не цели да изолира душата, а да я радва и възвисява чрез собствените си методи, основани на красивото и доброто. Без да използва вивисекция и остри скалпели, изкуството е в състояние да достигне до много по-големи дълбини, отколкото и най-умелия хирург. *Galamus gladio fortior* са казвали древните римляни. Перото е по-силно от меча. Ако глобализираме сентенцията ще видим, че творческата сила и идея е по-силна от физически деструктивизиращото. Четката на художника и ръцете на пианиста могат да бъдат много по-въздействащи на болния човек от най-острия лазерен скалпел на модерната хирургия.

Разбира се, както изкуството, така и медицината си и имат своите области на приложение, които не бива произволно да се смесват и сравняват. Често се твърди, че изкуството и медицината са два съвсем различни клона на човешкото общество, които нямат никакви допирни точки. Това е вярно само на пръв поглед. Защото целта и на двата човешки феномена е хармоничното съществуване на здравия дух в

здравото тяло. Ако направим аналогия със строителството, докторите са онези, които изграждат сградата. Те са наясно с нейния общ вид и предназначение още преди да е построена (родена). Те могат да обяснят съставките на всяка една тухла и арматурна колона. Изцяло в компетенцията на тези строители и архитекти е да кажат каква е средната продължителност на живота на такава сграда. Каква тежест може да носи всеки неин етаж и т.н.

Но! Има неща, които тези вездесъщи строители не могат да кажат. Те не знаят как хората ще използват тази сграда. Не знаят какви съдби ще се развиват в нея. Не знаят как всеки от нейните обитатели ще подреди своето лично място и колко ще живее там. Затова строителите построяват сграда и се отдръпват. Те могат само да бъдат викани при случаи на нужда. Да оправят нещо. Да коригират дефект. След раждането на сградата тя винаги ще бъде в обкръжението на строителите, но те винаги ще са там някъде отвън, далече и очакващи повикване. Защото животът на хората в къщата изисква вече не строители на стени, а вътрешни дизайнери, осветители, художници, поети, музиканти, които да се погрижат за конкретния индивидуален комфорт на живеещите.

И както строителите не могат да обяснят напълно поведението на живущите, така и докторите не са в състояние да направят онова, което вършат за душата хората на изкуството.

В същото време на много от езиците думата художник или творец е синоним на умеещ, добър в това, което прави. Много често лекари са били наричани творци. В миналото на не един език докторите са били наричани творци на живот. До ден днешен лечителите в Азия се назовават като владеещи някакво изкуство. Изкуство е масажът. Изкуства са иглотерапията и билколечението. В разбирането на азиатците умението да победиш в бойна схватка е другата същност на умението да лекуваш. А умението да лекуваш има две проявления – да лекуваш себе си и да лекуваш другите. Като и двете изискват основно и детайлно познаване на тялото и неговите функционални възможности.

Като бойното изкуство (възприемано и като лечебно изкуство) е и естетичен феномен. Най-яркият пример е системата упражнения, базирана на китайски бойни техники, наричана най-общо Тай-чи. Красивите движения са сякаш изражение на спрялото и мудно движещо се време. Това е балет от високо естество. Красота от най-висш порядък. В същото време всяко движение е бойна техника, носеща смърт или травма за противника. И не на последно място – всяко едно движение е специфичен масаж на вътрешните органи, в който участват и се лекуват

всички системи на организма. Някои от големите майстори на Тай-чи и У-шу са останали като имена на най-видните философи, лечители и мислители на Китай. Валидно е и обратното!

Не един и двама доктори са увековечавани в света на изкуството. Авицена и Хипократ са само най-известните имена от плеядата медици, които почти всеки днес познава. Също така много често нарицателно за доктор днес е Ескулап по името на римския бог, покровителствал лечителите. Във всеки един народ, култура и цивилизация лечителите и хората на изкуството са били винаги ценени по особен начин. По време на война те са имали много често специален статут и като противници и като военнопленници. И докторите и творците рядко зависят от партии и политически боричкания. Разбира се винаги има изключения. Така например един от най-големите творци – енциклопедисти в историята Леонардо да Винчи е бил щедро спонсориран през целия си живот. Това в никакъв случай обаче, не му е пречило да съчетава в себе си най-доброто от твореца-художник и лекаря-изследовател. Леонардо е разглеждал човека като единна цялост – обект за възхищение и изучаване. Неговата идея за красота е научно и биологично обоснована. Златното сечение, открито в древността като закон на красивото е физиологично доказано и творчески имплементирано в картините му. Прословутия човек на Леонардо, вписан в кръг е символ и знак на не едно и две съвременни начинания, свързани с човешкото, творческото, телесното, ефирното, медицината и изкуството въобще. Същият този човек обаче е плод на множество изследвания и опити. Търсейки душевното и красивото Леонардо е поемал и по пътя на медицината – изучавайки физиологичното и биологично човешкото. Неговите трудове и до днес възхищават с проникновеността и гениалността си. Дръзновението на един художник да надмине ограничените рамки на своето изкуство и да стане знаме на цели течения в изкуството (без дори да споменаваме постигнатото в технологията и строителството) е възхитително. Но това, което стои в основата на това дръзновение е идеята да се разглежда човека като цяло. Той не е нито обект за рисуване, нито тяло за лечение. Той е жив организъм с многопластови нива разграничение и функциониране. Усмивката на Мона Лиза не би могла да бъде обяснена само с много доброто познаване на човешкото тяло. Защото едно е просто да нарисуваш някакво тяло, а съвсем различно е да вдъхнеш живот на пресъздаденото. Не току така в много култури се е смятало, че образът на човека върху хартия, кожа или камък вгражда и някаква част от душата на оригиналния субект на изкуството.

Разбира се, никой не изисква всички творци да бъдат с медицинско образование и всички медици да са творци. Задължително е обаче, когато има сходен обект, да има и сходни подходи. Анатомията е предмет, който се изучава както в медицинска академия, така и в художествена академия. Новите клонове на медицината като естетическо протезиране, козметична медицина, ортодонтичната стоматология и пластична хирургия са в голяма степен свързани с естетиката и изкуството. Това са интердисциплинарни области, които боравят със средствата на традиционното лечение и хирургия, за да постигнат естетически резултати. Те „рисуват“ тялото, но целта им е красотата на душата.

Въпреки тенденциите за взаимопроникване на изкуствата и медицината, те никога няма да се слоят в обща наука и клон на дейността на човечеството. Както медицината, така и изкуствата вече са строго профилирани. Те имат множество клонове и дялови разклонения, които продължават да се роят и специализират. Учените енциклопедисти вече никога няма да са реалност. Съвсем реално е обаче смесването на отделни клонове на науките за постигане на общи цели.

Маргиналната интердисциплинарност е в сферата на непознатото и неоткритото. Мнозина обвиняват работещите в тези предни области на науката и изкуството за шарлатани и мошеници, търсеци лесно забогатяване. Винаги, когато има неизяснени понятия ще има и подобни хора. Това обаче не обяснява много от феномените, с които е пълна историята.

Всички са чували за чудотворни икони, за въздействащи лечебни картини, за музика, която изцелява. Къде е обяснението? Има ли нещо вярно в подобен вид нематериално въздействие на обикновени, създадени чрез средствата на изкуството предмети? Има ли наука, която би могла да обясни това въздействие, защото дори и най-обикновената проста статистика показва, че подобно въздействие е налице в доста сериозен процент от случаите и не би могло да се отминава с лека ръка.

Обяснението на феномените, обаче е странична дейност, несвързана с разкриването на основното понятие в нашето разглеждане, а именно биномът медицина и изкуство.

Известен в психологията и обучението е „фантазийният бином“ на Джани Родари, който в своята граматика на фантазията разкрива начини за въздействие върху детската психика и отключване на скритите възможности на мозъка за обучение.

Фантазийният бином възниква при асоциативна връзка между две разнородни или отдалечени едно от друго понятия – това е мисловна операция, характерна за същината на човешкото съзнание.

Подобна връзка би могла да бъде изведена и между на пръв поглед неподлагачите се на асоциативна връзка медицина и изкуство. Всъщност в самата дефиниция е дадено описанието на това, че двете понятия са разнородни или отдалечени едно от друго. Медицината и изкуството са определено разнородни. Нещо повече, те са от два различни свята. В този смисъл те са и пределно отдалечени един от друг.

Обикновената граматика не е в състояние да направи асоциативна връзка между тях. Граматиката на фантазията обаче, няма подобни рестрикции. Нейната цел е въображението. Тя работи с невидимите флуиди на съзнанието.

Лечението чрез изкуство за много хора е фантазия. Също така фантазия е и обучението на деца чрез изграждане на знания посредством асоциативни връзки на абсолютно разнородни понятия. Фантазийният бином на Джани Родари, обаче е една реалност, която наистина работи при децата. Можем да наречем фантазиен и бинома медицина и изкуство, защото неговият принцип е същият като оригиналния.

Бележки

¹ Лекувайте се с изкуство! В. *Живейте сто години – съвети и рецепти на народния лекувател Петър Димков*, София, 1994.

Литература

- Милтенова, А. & Кирилова, А. (1994). *Средновековни лековници и амулети*.
София: Време.
- Панов, Е. Н. (1983). *Знаци, символи, языки*. Москва: Знание.
- Пирьова, Б. (2004). *Поведенческа медицина*. София: НБУ.
- Ротштейн, В. Г. (2006). *Психиатрия. Наука или искусство?* Москва: Век 2.

THE BINOMIAL – MEDICINE/ART

Abstract. The article considers the binomial – medicine/art. Medical treatment of body should be combined with the medical treatment of soul. ‘A sound mind in a sound body’ can be achieved when art supports medicine. Semiotic aspects of medicine are discussed. The introduction of such ideas to medical education is recommended.

✉ Dr. Emil Pavlov, Associate Professor,
Department of Cultural Studies,
‘Neophit Rilsky’ South-West University,
66 Ivan Michailoff Str.,
2700 Blagoevgrad (BULGARIA)